

Canto Ostinato van Simeon ten Holt Tomoko Mukaiyama, piano

14 maart 2019

Programma bevat geen pauze.
70-80 minuten meditatieve muziek.

‘Eigenlijk heb ik in alles wat ik later in mijn leven heb gedaan, de vrijheid van de mens bepleit’

Simeon ten Holt, Bergen, 2005

Biografie

Tomoko Mukaiyama is een Japanse pianiste, performer en kunstenaar gevestigd in Amsterdam. Ze maakt eigenzinnige maar communicatieve voorstellingen waarin ze een nieuwe dimensie geeft aan de concertruimte zoals we die kennen, door deze te verrijken en te verdiepen met andere kunstvormen zoals performance en installatiekunst.

Sinds enkele jaren fungeert Tomoko's eigen stichting *Tomoko Mukaiyama Foundation* als producent van haar activiteiten; deze wordt vanaf 2013 meerjarig ondersteund door Fonds Podiumkunsten. Tomoko creëert een grote diversiteit aan projecten; van dansproducties met Jiří Kylian, Club Guy & Roni of Nicole Beutler tot installaties – van pianoconcerten met een orkest of voor de intimiteit van slechts een handvol bezoekers tot speciale jeugdprogramma's. Maar altijd gaat het erom muziek te presenteren in een specifieke vorm en in samenhang met andere kunstvormen, zoals dans, beeldende kunst of mode. Tomoko treedt op in grote concertzalen in onder anderen Amsterdam, Tokyo en Seattle en op toonaangevende festivals als de *Aichi Triennale* in Japan en het *Holland Festival*, maar ook in kleine zalen, musea en speciale locaties.

Ze werd opgeleid aan conservatoria in Tokyo, Indiana (VS) en Amsterdam. In 1990 maakte Tomoko haar debuut als concertpianiste en won ze de prestigieuze *Gaudeamus Prijs* kort daarna.

Als pianiste wordt Tomoko geprezen om haar levendige interpretaties van composities, variërend van Barok tot hedendaagse muziek. Ze is toegewijd de grenzen van de klassieke muziekwereld te

verleggen. Ze heeft een fascinatie voor *offbeat* hedendaagse kunstprojecten en speelt met de conventies rondom haar instrument, haar professie en performance. Door verschillende disciplines te integreren in haar performances, geeft ze een nieuwe dimensie aan de concertruimte zoals we die kennen.

Als multidisciplinair kunstenaar creëert Tomoko installaties en performing arts projecten die klassieke muziek samenbrengen met andere kunstvormen als moderne dans, mode, fotografie en beeldende kunst. Ze werkte samen met film directors, designers, architecten, dansers en fotografen, waaronder Marina Abramović, MERZBOW, Jiří Kylián en Michael Gordon. Tomoko's unieke benadering van de piano en performance heeft veel componisten, zoals Louis Andriessen, geïnspireerd nieuwe muziek voor haar te schrijven.

Over Canto

Kan muziek levens veranderen? Volgens Ramon Gieling wel. Hij is maker van de film 'Over Canto' uit 2011, waarin een aantal bewonderaars van *Canto Ostinato* vertellen welk effect deze muziek voor één of meer toetsinstrumenten van Simeon ten Holt (1923-2012) op hun leven heeft gehad. Een vrouw kreeg een baby op de muziek en vergat haar pijn, een ander liet zich op de troostrijke muziek opereren. Ten Holts toekomstige vrouw raakte bevrijd door de muziek, besloot te gaan scheiden en begon een relatie met de componist. 'Canto is als een paringsdans' ... 'Canto is een generator van vrijheid' ... 'Canto is hoe de wetenschap zou moeten klinken'... 'Canto is de emotionele uitdrukking van getallen' ... 'Canto roept herinneringen op aan de toekomst'.... En zo gaat het door, waarbij de geïnterviewden het erover eens zijn dat *Canto Ostinato* essentiële zaken als geboorte, liefde, dood en andere belangrijke fases van ons leven op deze aarde 'verklankt'. En daarmee begint het stuk, dat volgens de kort voor zijn dood nog door Gieling gefilmde componist 'aan een hogere macht beantwoordt' en 'uit een nevel komt', mysterieuze en zelfs mystieke trekjes vertoont.

Donemus

Maar in de inleiding bij de Donemus-uitgave van *Canto Ostinato* in 2003, gaf Ten Holt in alle nuchterheid deze uitleg bij zijn beroemde werk: 'Canto Ostinato kan worden uitgevoerd in verschillende combinaties waarbij toetsinstrumenten aan de orde zijn b.v. vier piano's. Het stuk is ontsprongen aan een traditionele bron, is tonaal en maakt gebruik van functionele harmonieën.

Ofschoon alle onderdelen in het verloop van het stuk een vaste plaats hebben en niet verwisselbaar zijn, hebben begin en einde als vormbegrenzing geen absolute betekenis. Oorzaak en gevolg, spanning en ontspanning, onafscheidelijke paren van functies, worden verzelfstandigd en in de voortgang door de herhaling tot staan gebracht. Akkoorden of groepen akkoorden, besloten in maten en secties, maken zich los van de melodische binding en gaan en eigen leven leiden. Een belangrijke rol speelt de tijd. De maten of secties krijgen een herhalingsteken en de uitvoerenden dienen zelf te beslissen over het aantal van de herhalingen. De herhalingsprocedure heeft tot doel een toestand te scheppen waarin het muzikale object zijn zelfstandigheid bevestigt en kan zoeken naar de gunstigste positie ten opzichte van het licht. Tijd wordt de ruimte waarin het muzikale object gaat zweven.'

Instructies

Ook de uitvoerende musici gaf Ten Holt cryptische aanwijzingen hoe ze de 'genetische code' van zijn *Canto Ostinato*, al pianospelend ontstaan en geschreven in 10/16 maat, het beste kunnen benaderen: 'Het schema van herhalingen, als een structureel element van het stuk, maakt het de speler(s) mogelijk om hun eigen keuzes te maken met betrekking tot: a) het aantal keren dat de relevante passages worden herhaald (passages die zijn gespecificeerd als een brug kunnen slechts eenmaal worden gespeeld), b) de intensiteiten (forte, piano, enz.), c) de manier van spelen (legato, staccato, portato enz.).

Het stuk ontwikkelt zich binnen het kader van de keuzes die in deze drie punten worden aangeboden en het is de moeite waard om te onthouden dat het de spelers geenszins is toegestaan om op te treden als componist en noten te spelen die niet in de partituur voorkomen. Octaaf transposities in de rondzwervende delen moeten worden toegepast voorzichtigheid en terughoudendheid. Octaven spelen, zowel met de rechter als met de linkerhand, is categorisch verboden. De spelers moeten goed onthouden dat (als startpunt) de rechterhand van het hoofddeel en de (vershoven) rechterhand van het gedeelte daarboven continu moet worden afgespeeld en dientengevolge in 'smalle tussenruimte'. De spelers moeten in gedachten houden dat er geen dirigent is die met een stokje over *Canto Ostinato* zwaait en dat het de innerlijke kracht is van de spelers zelf die deze taak zou moeten uitvoeren. De controle, zelfs als een van de spelers deze op zich neemt, ligt in de som van interacties.

Na verloop van tijd worden de verschillende intensiteiten afgewisseld met een merkbare overgang, van *forte* naar *piano* en andersom (terrassvormige dynamiek) en dit gebeurt collectief,

wat betekent dat alle spelers schakelen op hetzelfde moment. Dit kan samenvallen met een verandering in de manier van spelen, van *legato* tot *staccato* bijvoorbeeld en vice versa en dit wordt tegelijkertijd door alle spelers uitgevoerd. De componist heeft er altijd op gestaan dat de overgangen in intensiteit en speelwijze worden uitgevoerd met een maximum aan controle en onderscheid.’

Lijken deze aanwijzingen vrij streng, in de praktijk hebben musici die zich aan *Canto Ostinato* wagen veel vrijheid om binnen bepaalde grenzen hun eigen ‘Canto’ te bepalen.

Tonaliteit

In een oud interview met Thea Derks vertelde Ten Holt, die zich met *Canto Ostinato* afzette tegen de strenge wiskunde van atonaliteit en serialiteit waarmee hij zich eerder in zijn lange loopbaan bezig had gehouden, hoe hij ertoe gekomen was de verbannen tonaliteit weer toe te laten in zijn muziek. ‘Ik kreeg er genoeg van om aan een tafel, vanuit mijn hoofd te componeren - vanuit het intellect en niet vanuit het gevoel. Mijn leraar Jacob van Domselaer had mij heel klassiek opgeleid, mijn vingers jeukten van verlangen naar de piano. Geleidelijk aan kwam ik tot het besef dat tonaliteit de adequate vorm is om een innerlijke wereld tot uitdrukking te brengen. Maar ik streefde naar een andere vorm dan die we al kenden. Zoals de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer de idee ontwikkelde van ‘een God na de dood van God’, ontwierp ik de ‘tonaliteit na de dood van de tonaliteit’. Ik maak weliswaar gebruik van de traditionele harmoniek, maar de elementen van spanning en ontspanning die daarvoor zo kenmerkend zijn, verzelfstandig ik in *Canto Ostinato* tot muzikale objecten. De luisteraar hoort dus wel herkenbare akkoorden, maar deze volgen niet de conventionele muzikale route, omdat ze op zichzelf komen te staan.’

En tegen het *Utrechts Nieuwsblad* verklaarde de vrijheidslievende componist: ‘Het positivisme en het structuralisme in de muziek hebben ravages aangericht. Ik zat gevangen in het dictaat van het schema. Het dictaat was weliswaar de neerslag van mijn innerlijk, maar ik zat als een ambtenaar mijn nootjes te noteren. Dat vond ik de vriesnacht, de nacht waarin de tonaliteit absoluut zoek was. Ik was een dor blad geworden. De verschraving was zo groot en de ontkenning van de stroom van het bloed en de hartenklop zo absoluut, dat ik het niet langer meer uithield en weer achter piano kroop, en zo begon ‘Canto’ te ontstaan. Het is de geschiedenis van mijn eigen lichaam. Zo moet je dat beschouwen: alles slibde dicht en aan de piano ging mijn bloed weer stromen. De sensualiteit van het leven ging weer meedoen.’

Dopamine

Hoogleraar muziekcognitie Henkjan Honing, raakte zo ontroerd door *Canto Ostinato* dat hij wetenschappelijk onderzoek deed naar de structuur van het stuk, die volgens hem overeenkomt met een rotonde: 'Een structuur met een constante stroom, vier ingangen en vier uitgangen, geen einde en geen verkeerslichten. Dat leidt tot 'zelfgenererend gedrag' dat doet denken aan een zwerm van duizend vogels die hun vliegptraan gelijktijdig en intensief veranderen.' Ongeacht de sociale context van het stuk, dat ontstond in de jaren 1976-1979 en bij de eerste uitvoeringen ervan de de Nederlandse avant-garde deed opschrikken als een steen in een vijver, kwam Honing tot de conclusie dat *Canto Ostinato* de hersenen stimuleert om dopamine aan te maken. De tonaal voortkabbellende klanken van Ten Holts compositie nemen bezit van de luisteraar en worden intrinsiek drager van emoties en herinneringen.

En zo wordt 'tijd ruimte waarin het muzikale object zweeft', aldus Ten Holt, die in 2005 tegen Wilma de Bok in *De Volkskrant* verklaarde: 'Voor een kind is de tijd natuurlijk onbeperkt, je ziet in je eigen leven nog helemaal geen grens. Alleen de angst voor het verlies van je ouders herinnert je eraan dat er zoiets als betrekkelijkheid bestaat. Maar je denkt niet: ik ben nu tien, als ik tachtig word heb ik nog zeventig jaar te gaan. Tijd is geen koek die opgaat. Het is zo: ik ben zelf de tijd, en ik heb de tijd. Dat zijn twee dingen waarmee ik eigenlijk alles heb gezegd. Ik ben 83 bijna, de dood ligt in mijn verschiet. Dan zou je kunnen zeggen: iedere dag weer een dagje eraf; wat er nog rest, van de koek, dat is niet veel meer! Maar dan wordt het leven wel heel eng. Daarom zeg ik: ik heb geduld. Of ik nou morgen doodga of over tien jaar, in wezen is dat voor mij hetzelfde, want mijn visie op het leven en de intensiteit van het leven, ligt in het nu. Met geduld leven betekent dat je jezelf niet gaat beperken, dat je geen hekje om jezelf zet. Een mens is geen optelsom van momenten, het léven is geen optelsom van momenten, het is meer dan de som der delen.'

Luisteren naar *Canto Ostinato* is een ideale manier om tijdelijk aan de tijd te ontsnappen.

Met veel dank aan Wenneke Savenije